

כושר ההרתעה של ישראל – עיון מחודש

ד"ר אפרים ענבר וד"ר שמואל סנדלר*

דומה כאילו "הרתעה" הוא מושג פשוט ומובן: השימוש באיום צבאי כדי למנוע מן היריב מלעשות דבר-מה, כראות בעיניו (בדרך כלל, להשתמש בכוח). האיום חייב להבהיר לצד שכנגד, כי יש כוונה לגבות ממנו מחיר, שיעלה על התועלת, ששיגי מן המעשה, שמניחים, כי הוא מתכנן לעשות. לפיכך, מנסים להשפיע על החישובים האסטרטגיים של היריב בכל הנוגע לעלותם. (אפשר, אמנם, להעלות על הדעת להציע ליריב הטבות, כדי להניאו מן המעשים, שהוא מתכנן, אבל אין זו הרתעה.) ההרתעה – היוצאת מתוך הנחה, כי היריב פועל בהיגיון, ומסוגל לחשב את העלות ואת התועלת – מבוססת על תפיסת היריב את יכולת המרתיע להוציא לפועל את האיום שהשמיע ואת כוונותיו לעשות כן. תפיסת ההרתעה בעייתית מבחינה מתודולוגית, מפני שקשה לדעת מדוע המתגרה אינו עושה את המעשה, שהמרתיע מנסה למנוע. אנו יכולים להיות בטוחים רק בכישלון ההרתעה, וגם אז לא תמיד ברור מדוע קרה מה שקרה. יתר על כן, התועלת הצפויה משימוש בכוח היא תוצאה של תהליך סובייקטיבי של קביעת סדר עדיפויות. בדומה לכך, הנכונות לשלם את המחיר של קריאת התיגר על המרתיע קשורה בהערכה הסובייקטיבית של התוצאה, שמתכוונים

להשיג. ואכן, לא מכבר היינו עדים לוויכוח נוקב על ההרתעה ועל הראיות האמפיריות, התומכות בתפיסה זו.¹ כאשר זוכרים את האילוצים התיאורטיים הללו, ההרתעה נותרת תפיסה מועילה.² זאת ועוד: יאמרו אסטרטגים-של-כורסה את אשר יאמרו, ההרתעה היתה אחד מעמודי התווך בחשיבה האסטרטגית בישראל,³ ונותרה כזו. מובן מאליו, כי תפיסה זו מושפעת מיחסי-גומלין מורכבים בין גורמים שונים, כגון כיצד נתפסת העוצמה הפוליטית-צבאית של ישראל, מאזן הכוחות באזור, סדרי העדיפות במדיניות של יריבות ישראל והתפקיד של גורמים שמחוץ לאזור. המאמר יתמקד בכושר ההרתעה של ישראל, ויעמוד על תוקפה של ההישענות המסורתית על תפיסה זו, לאור שלושה שיקולים: 1. ההשלכות של קץ היריבות האמריקנית-סובייטית על הזירה הערבית-ישראלית; 2. התפיסות וההתפתחויות באזור, שעלולות לשחוק את יכולת ישראל להרתיע מפני מלחמות מוגבלות; 3. השפעת תהליך השלום בין ישראל לשכנותיה על כושר ההרתעה שלה. לדיון תקדם הצגת הדגש, ששמה ישראל על הרתעה, והאיומים הניצבים בפניה בעתיד.

* המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בראילן. המאמר הוגש כהרצאה בוועידה הבינלאומית על "משטרי ביטחון אזוריים: ישראל ושכנותיה", שערך מרכז בראילן ללימודים אסטרטגיים ביוני 1992.

ההיגיון של ההרתעה הישראלית

ההיגיון, שלפיו אימצה ישראל תצורה של הרתעה, היה פשוט למדי. בניגוד ליריבותיה המהפכניות באזור, דגלה ישראל בסיסית מיום היווסדה בסטטוס קוו.⁴ בנוסף, הבינה המנהיגות הפוליטית והצבאית של מדינת ישראל, כי אין ביכולתה לכפות על מדינות ערב בכוח להשלים עם קיומה. הרתעת מזימות הערבים להשמיד את המדינה היהודית היתה אפוא למטרה העיקרית של ישראל. ציפו, כי הערבים ייוכחו, בסופו של דבר, בעקרות של המאמצים הצבאיים, וישלימו עם הרעיון, כי מדינה יהודית שוכנת ביניהם.

התפיסה המבצעית של צה"ל היתה התקפית ביסודה, וזאת בשל מגוון סיבות, ובהן היכולת לממש את האיום להשתמש בכוח בצורה של אמנעה ושל הענשה. צה"ל נערך בשתי הצורות, ומכות המנע נועדו, בעיקר, לאמנעה, בעוד התגמול נועד להענשה.⁵ יתר על כן, האסטרטגים הישראליים סברו, כי אם ההרתעה תיכשל כישלון חרוץ, אפשר יהיה להשיב את כושר ההרתעה על כנו רק בגביית מחיר כבד מן הערבים, דהיינו: הכרעה. משמעות המונח הישראלי האופייני הזה אחרי 1973 היתה, בדרך כלל:

- א. חדירה מהירה לשטח האויב;
 - ב. השמדת חלק ניכר ממאגר הנשק שלו;
 - ג. השתלטות על שטחי אויב למטרות מיקוח;
 - ד. השגת כל שלושת המרכיבים הנזכרים במחיר סביר במונחים של אבדות בנפש ובחומר.
- הכרעה אין פירושה "ניצחון פירוס": ניצחון מכריע הוא תנאי בליעבור, ומהווה את צדו השני של מטבע ההרתעה בחשיבה האסטרטגית בישראל.

אמנם, קשה להוכיח, כי ההרתעה פועלת, אולם מתקבל מאוד על הדעת, כי במקרים רבים הצליחה ישראל להשפיע על החישובים האסטרטגיים של הערבים, ולגרור לכך, שלא יפעלו.⁶ אולם, ההרתעה גם כשלה: מעשי הטרור, למשל, נמשכו באי-מפריע. אירועים אחרים כוללים את סגירת מצרי טירן ואת ריכוז הכוחות המצריים הגדולים בחצי האי סיני (שניהם "קווים אדומים" ישראליים נודעים) בשנת 1967; מתקפת הפתע באוקטובר 1973; הכנסת טילים קרקע-אוויר סוריים ללבנון באפריל 1981; ותקיפות הטיילים העיראקיים על ישראל במהלך "סופת מדבר". למרבה ההפתעה, אין הסכמה כללית, כי שיגור הטיילים האלה פירושו כישלון ההרתעה, אף כי ידוע היטב, כי קדמו לשיגורם כמה וכמה איומים מפורשים מצד ישראל. התנהגות העיראקים הבליטה, למעשה, כי בנסיבות מסוימות (ולא בהכרח ייחודיות), איומיה של ישראל אינם פועלים את פעולתם. את כישלון ההרתעה אפשר להסביר באחת הסיבות הבאות, או בשרשרת של סיבות: היה ספק אם ישראל מסוגלת לגבות מחיר, העולה על התועלת מהפעולה, שישראל מנסה למנוע; היה ספק בכוונות של ישראל, בכוח רצונה או בחופש פעולתה; נכונות הערבים לשלם מחיר גבוהה מן המצופה, בעיקר כאשר הסטטוס קוו אינו נסבל עוד פוליטית.

- בתקופה שאחרי 1973 פעלה ההרתעה, בעיקר, בהקשר של מלחמה גדולה, הכרוכה בפלישה לשטחים, המוחזקים בידי ישראל. אולם, ישאל איימה, בפומבי ובחשאי, להשתמש בכוחה בכמה מצבים נוספים:
- כדי למנוע השתלטות על חלק מן השטחים שברשותה;
 - במקרה של מלחמת התשה נייחת;
 - כדי לסכל ניסיונות לרכז כוחות צבא גדולים בקרבת גבולותיה לפרקיז'מן ממושכים.

— כדי לגמול על התקפות טרור, ארטילריה וטילים על מטרות ישראליות בישראל ומחוצה לה. מנתחים אחדים טוענים, כי די בעוצמה הקונונציונלית של ישראל כדי להרתיע מפני השמדת מדינת ישראל בהתקפה קונונציונלית בקנה-מידה גדול. ייתכן, כי יש בזה אמת, אך ברור, כי סוגים אחרים של אתגרים צבאיים אינם מושפעים מעדיפות קונונציונליות. אמנם הרתעה ברמה האסטרטגית פשוטה למדי, ככל הנראה, אולם הרתעה של עימות ברמות הנמוכות יותר של קשת האלימות קשורה הדוקות בהקשר הדברים, ולפיכך היא בעייתית יותר.⁷

תווך על רמת-הגולן במסגרת שיחות השלום, המתנהלות כעת בחסות האמריקנים, גם אם תציע בתמורה חוזה שלום פורמלי עם יחסים דיפלומטיים מלאים — סיכוי בלתי-נראה לעין. המניעים והיכולת הצבאית להתעמת עם ישראל קיימים, ללא ספק, אולם העיתוי הפוליטי עדיין אינו ידוע.*

ישראל אינה יכולה להוציא מכלל חשבון את תחיית "החזית המזרחית", אשר תכלול את סוריה, את ירדן וכוחות משלוח מעיראק שאחרי צדאם חוסין. גנרל אחר, שישלוט בבגדד, עלול להיחשב שוב כמחסום חיוני נגד שאיפות ההגמוניה של טהרן, ויתקבל שוב ל"משפחת

* הדברים נכתבו לפני הבחירות בישראל — המערכת.

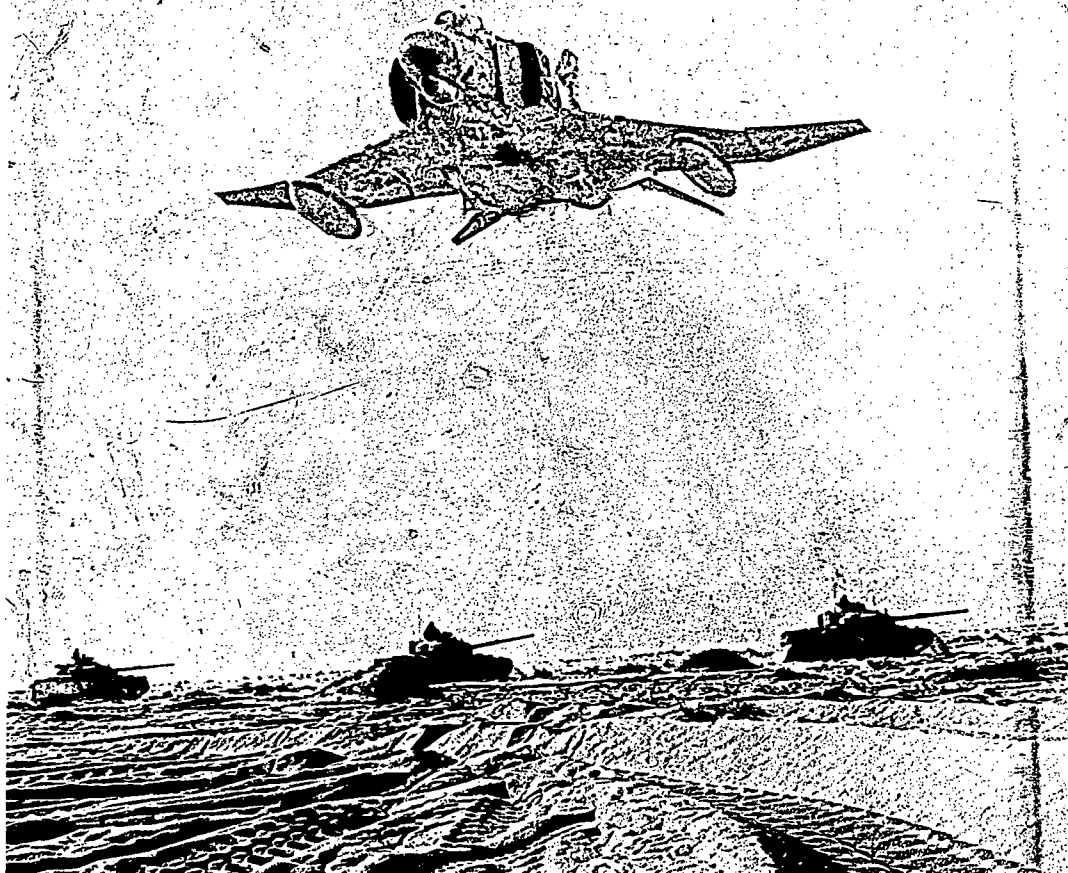

האומות". בעוד שהמלך חוסיין הזהיר והחדשני עלול להתקשות לעמוד בפני הלחצים מצד "אחירשכני", ולהצטרף לקואליציה "הלא-נכונה", כפי שקרה כבר בעבר, או שיבוא תחתיו שליט, שאינו שמרני כל כך. יש להניח, כי לקואליציה כזו אין יכולת לפתוח במלחמת-בזק מוצלחת נגד ישראל, אבל אסטרטגיה של מלחמה מוגבלת היא בהחלט אפשרות פתוחה בפני הסורים לבדם, או בפני קואליציה של מדינות ערביות.

העלויות הפוליטיות והחומריות של אסטרטגיה כזו עלולות להיות מכאיבות מאוד לישראל. פעולה ערבית מוגבלת תיצור בישראל דילמה — האם להסלים את תגובותיה, כדי להשיג הכרעה, העלולה לעלות ביוקר רב, או להגבילן, כדי לצמצם את האבדות (צעד שיותר את מערערי הסטטוס קוו ללא עונש). בדומה לכך, הפרה הדרגתית של הסדרי הפירוז ברמת-הגולן עלולה להעמיד

לאמיתו של דבר, הפעלת כוח נגד ישראל, בהיקף מצומצם יותר מהתקפה כוללת, עלולה להביא לתוצאות הרסניות. התקדמות קצרה של הסורים, למשל, לתוך השטח, שמחזיקה ישראל, או מלחמת התשה נייחת, ששתיהן מכוונות להקזיז דם מישראל, עלולות להשיג תוצאה זו. בניגוד למצרים כיום, אין סוריה מרוצה מן הסטטוס קוו, ויש לה אינטרס נכבד להחזיר לעצמה את רמת-הגולן. בעקבות הסכם השלום בין ישראל למצרים פחתו מאוד הסיכויים למלחמה נגד ישראל בשתי חזיתות, וכתוצאה מכך פנתה סוריה למסע אדיר של התעצמות צבאית, כמותית ואיכותית גם יחד, במגמה להגיע ל"איזון אסטרטגי" עם ישראל, וממתינה לנסיבות פוליטיות, שיאפשרו להגשים את מטרותיה בכוח. צירוף נסיבות פוליטי כזה עלול להיווצר אם יגבר המתח בין ישראל לארצות-הברית.

יתר על כן, לסוריה אין כל סיבה להאמין, כי ישראל

אלא אף הניחה לה לשמור בידה את ההישגים הטריטוריאליים, עד שהערבים יגיעו להסכם עם ישראל. בימי מלחמת ההתשה (1969-1970) עודד ממשל ניקסון את ישראל להנחית מהלומות כבדות על המצרים, שהיו אז גרורה סובייטית. השינויים בתפיסה בכל הנוגע לתפקיד ישראל כבעלת-ברית של ארצות-הברית הביאו להבנה טובה יותר של מדיניות הביטחון של ישראל, אשר כוללת שימוש בכוח לחיזוק כושר ההרתעה, אף כי החישובים האסטרטגיים של ואשינגטון ביחס לברית-המועצות וביחס לאינטרסים שלה-עצמה בעולם הערבי, נותרו בגדר אילוץ על חופש הפעולה של ישראל. כך, למשל, ערב מלחמת יום הכיפורים נמנעה ישראל מלהנחית מכת-מנע בגלל מדיניות הדטאנט העולמי של ריצ'ארד ניקסון ושל ד"ר הנרי קיסינג'ר. כעבור זמן, סמוך לסיום המלחמה, מנעו הלחצים האמריקניים את השמדת ארמיה 3 המצרית, שכותרה ממזרח לתעלת סואץ.

ההתחשבות ברצון האמריקנים היתה מאז ומתמיד אחד השיקולים באסטרטגיה הלאומית של ישראל. התסריט המפחיד ביותר היה הבנה אמריקנית-סובייטית בנוגע למזרח התיכון, שהיתה מקלה על הסדר כפוי. מאז ומתמיד השקיפה ירושלים בדאגה על שיתוף-הפעולה בין מעצמות-העל במזרח התיכון. בימי המאבקים המילוליים סביב המלחמה הקרה, בימי הנשיא רונאלד רייגן, שררה סובלנות גדולה יותר כלפי שימוש ישראלי בכוח, בניגוד לשנות הדטאנט. כתוצאה מכך תקפה ישראל את הכור הגרעיני בעיראק ביוני 1981, ופלשה ללבנון ביוני 1982.

בפני ישראל ברירה קשה ביותר – האם להגיב בכוח צבאי?

ישראל זקוקה אפוא לכושר הרתעה תכליתי מפני פעולות שונות ומשונות בקשת הרחבה של האלימות. כמובן, אין זה מציאותי לדבר על הרתעה מוחלטת ומושלמת, מפני שלא תמיד ניתן להרתיע קורא-תיגר בעל הנעה (מוטיווציה) נמרצת, ולא קל להגיב על הצטברות של איומים. זאת ועוד: כושר ההרתעה של ישראל מותנה בחופש פעולתה לממש את איומיה. חופש פעולה כזה מותנה, כמו אצל מדינות קטנות אחרות, בהתפתחויות בזירה הבינ-לאומית.

תמורות בסכסוך הכלל-עולמי

מאז הקמת מדינת ישראל נזהרה ארצות-הברית מפני הזדהות הדוקה מדי עם המדינה היהודית בשל האינטרסים שלה בעולם הערבי. החדירה הסובייטית ההדרגתית למזרח התיכון והופעת מדינות ערביות קיצוניות, שכרתו ברית עם מוסקווה, חוללו שינוי הדרגתי במערכת היחסים בין ישראל לארצות-הברית, שהוליך לשיתוף-פעולה נרחב יותר. ואכן, השינויים בתפיסה האמריקנית בקשר לתועלת של ישראל כבעלת-ברית בהתמודדותה עם ברית-המועצות במזרח התיכון היו, ככל הנראה, הגורם העיקרי להגדלת הסיוע האמריקני למדינת ישראל. לא זו בלבד שוואשינגטון תמכה במכת-המנע, שהנחיתה ירושלים ביוני 1967, בניגוד להתנהגות ואשינגטון בשנת 1956,

הראייה הדוקטורית המוצהרת של מסכת היחסים הבין-לאומיים בימי הנשיא רייגן העלתה את ערכה של ישראל, והעמיקה את שיתוף-הפעולה האסטרטגי בין ארצות-הברית לישראל.

הפשרת היחסים בין מעצמות-העל במחצית שנות השמונים והתמוטטות האימפריה הסובייטית שמו קץ לתחרות ביניהן. לעתים מעלים על נס את התפוררות המערכת הדוקטורית כמהלך, שנודעת לו השפעה חיובית על היציבות ועל השלום. אולם, אין ספק, ההשלכות של השינויים המבניים האלה על המזרח התיכון מעורבות: יריבות ישראל איבדה, אמנם, את מטריתן הסובייטית, שהיתה גורם מרסן מבחינת ישראל, אך אין זה ברור כלל, כי להסתלקות הסובייטים יש השפעה שלילית על היכולת הצבאית של הערבים: הצורך הנואש של מוסקווה במטבע זר מאלצה להמשיך למכור את הדגמים החדשים ביותר במאגר הנשק שלה. גם הפולנים והצ'כים ממשיכים בעסקי הנשק שלהם, ללא התערבות של מוסקווה (בניגוד לעבר). בנוסף, התפוררות האימפריה הסובייטית העמידה מומחים רבים לייצור נשק לרשות כל המרבה במחיר. חלקם ימצאו לעצמם תעסוקה בתעשיית הנשק הערבית המשגשגת. בה בעת, התרופפות תת-המערכת המזרח-תיכונית משמעה חופש פעולה גדול יותר למדינות, כמו סוריה, מצרים ועיראק. לאחר שבעבר היו ידיהן כבולות מפני הסלמה בלתי-מבוקרת בגלל החשש ממעצמות-העל הפטרונות, כיום יכולים הגורמים, הפועלים במזרח התיכון, לחתור להגשמת האינטרסים שלהם מתוך התחשבות מעטה יותר בהשלכות הכלל-עולמיות של תוקפנותם.

וחשוב מכך, ניכרת ירידה בתפיסה הכוללת של ערך ישראל כבעלת-ברית לארצות-הברית. התקפה על ישראל נתפסה בעיני הערבים בעבר גם כקריאת-תיגר על ארצות-הברית.¹⁰ אחד המרכיבים החשובים בכושר ההרתעה של ישראל היה אפוא בריתה עם ארצות-הברית. המשמעות היתה מעין הרתעה אמריקנית מורחבת (כלומר, ניסיון למנוע התקפה על צד נוסף).¹¹

לית מאן דפליג, משבר המפרץ (1990-1991) והמלחמה נגד עיראק הבליטו לעין כל את המעמד הבעייתי של ישראל כבעלת-ברית של ארצות-הברית. ואשינגטון קידמה בברכה את מדיניות הפרופיל הנמוך של ירושלים, והיתה להוטה במיוחד למנוע תגובה צבאית ישראלית על תקיפות הטילים העיראקיים על ערי ישראל. סדרי העדיפות של האמריקנים היו הגורם החשוב ביותר בהחלטת ישראל לא להגיב, חרף איומים מפורשים, שהשמיעה קודם לכן, כי תפעל נגד עיראק. צוותים אמריקניים של טילאים נ"מ פטריוט, שנשלחו לישראל, נועדו קודם כל לרסן את ירושלים.¹² כן ראוי לציין, כי הכוחות האמריקניים שהתפרסו בישראל בניסיון ליירט את הטילים העיראקיים (מעשה, שנועד, לכאורה, לחזק את ההרתעה המורחבת מצד האמריקנים), לא הצליחו במשימתם.

מקור הכוח העיקרי של ישראל בימי משבר המפרץ לא היה מעמדה כנכס אסטרטגי עבור ארצות-הברית, כפי

שהיו הישראלים רוצים להאמין, אלא "שוויה כמטרד". בסדר הבין-לאומי החדש בראשות ארצות-הברית חילוקי-הדעות בין ירושלים לבין ואשינגטון בקשר לצביון ההסדר ליישוב הסכסוך הישראלי-ערבי צפים ועולים על פני השטח, ולא דווקא לטובתה של ישראל. "קשיות העורף" של ישראל בתהליך, שיזמו האמריקנים, עלולה להוליך לפעולה צבאית מוגבלת של הערבים, וואשינגטון עלולה לגלות הבנה לצעד כזה. מלחמת התשה נייחת, או פלישה מוגבלת לרמת-הגולן (כמו פלישת המצרים לסיני באוקטובר 1973), לא תיחשב בהכרח – בנסיבות מסוימות – כהתגרות בארצות-הברית. ואכן, המערכת הבין-לאומית המשתנית עלולה להביא למתחים גוברים בין ישראל לארצות-הברית ולהחרפה בבידוד ישראל.¹³

הערבים והיהודים גם יחד מבינים היטב, כי אין ישראל מסוגלת לקיים את עליונותה הצבאית לאורך זמן ללא סיוע של מעצמת-על מחוץ לאזור, בגלל האסימטריה האדירה במשאבים בינה לבין העולם הערבי. יתר על כן, הבנה של האמריקנים ליוזמות צבאיות של ישראל היתה בעבר תנאי הכרחי. ייתכן, כי בעידן הבין-לאומי החדש יש לישראל, תיאורטית, יותר חופש פעולה, אבל הצורך לשמור על יחסים טובים עם ארצות-הברית עדיין מחזיק את ישראל ברסן קצר. בהיעדר מעצמה עולמית אחרת, שתהיה מוכנה להתייבב לצד המדינה היהודית, ההתפתחויות הפוליטיות, המדגישות את מגבלות הברית בין ארצות-הברית לישראל, פוגעות באמינות ההרתעה של ישראל, ומעודדות את הערבים להשתמש בכוח.

השחיקה בכושר ההרתעה הקונוונציונלי

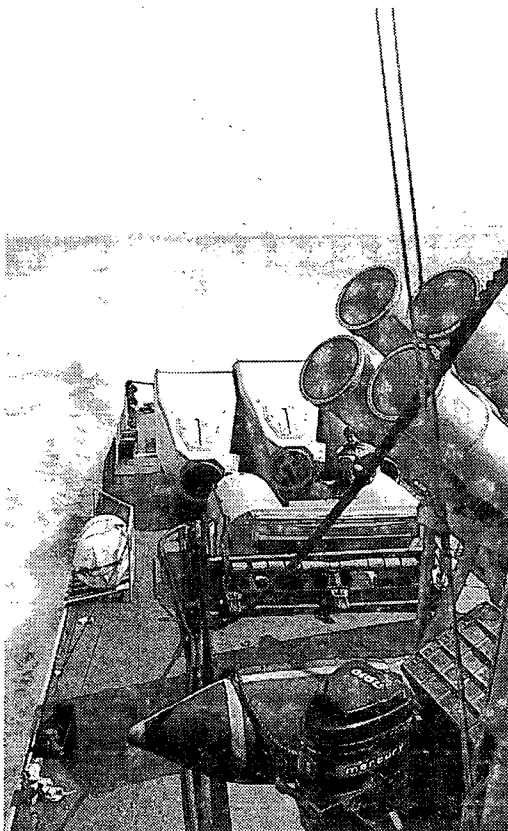
נוסף להשלכות המבניות השליליות על כושר ההרתעה של ישראל, ההתפתחויות, שהתרחשו באזור מאז 1973, מצביעות על כך, כי ייתכן, כי כושר הרתעתה הקונוונציונלי נשחק עוד יותר. להלן סקירת הגורמים העיקריים, ששחקו, ככל הנראה, את כושר הרתעה של ישראל:

1. כפי שכבר צוין, נשענת תצורת ההרתעה של ישראל על יכולתה להשיג הכרעה, שתכאיב מאוד לערבים. אך אין זה ברור כלל, כי הערבים סבורים, כי צה"ל מסוגל להשיג ניצחון מכריע כזה. בחינת העימותים בעבר יכולה להוליך בהחלט להערכה כזו. הדוגמה הראשונה היא הניסיון, שרכשו הסורים בשנת 1973: פרברי דמשק היו, אמנם, בטווח הארטילריה הישראלית, אך סוריה לא הוכרעה. למעשה, ההתקדמות האטית (והיקרה) ביבשה לא יצרה די לחצים כבדים, שיניעו את הסורים לבקש הפסקת-אש. שר הביטחון, משה דיין, והרמטכ"ל, רב-אלוף דוד אלעזר, לא היו מרוצים מן ההישגים בצפון, ואילו המפקדים בשטח, בחזית הסורית, הביעו בגלוי את הערכתם, כי ה"הכרעה" אינה בהישגיד, ואפשר רק להתיש את הכוחות הסוריים.¹⁴

המקרה השני אירע בשנת 1982: חיל האוויר הסורי ספג מהלומה מהממת, אבל התמונה ביבשה היתה שונה

לחלוטין. הצבא הסורי ספג אבדות, אבל נסוג בצורה מסודרת. וחשוב מכך, עלה בידו למנוע מצה"ל מלהגיע לכביש ביירות-דמשק (יעדו האסטרטגי) בגזרה המרכזית ובגזרה המזרחית של החזית. הכוחות הישראליים נבלמו בעין-זחלתא ובסולטן יעקוב.¹⁵

איננו טוענים, כי ישראל איבדה את עליונותה הצבאית, אך מתקבל על הדעת, כי הערבים יסיקו מביצועיהם בעבר, כי ביכולתם למנוע ניצחון ישראלי "מכריע". ואכן, מאז אוקטובר 1973 הפכה ישראל בעיני הערבים למדינה פגיעה מבחינה צבאית, והעולם הערבי משתעשע ברעיון לנפץ את ה"מיתוס של ישראל הבלתי-מנוצחת". ואמנם, הספרות הערבית על הסכסוך עם ישראל מלמדת, כי חרף התבוסות, שספגו בעבר, מאמינים הערבים, כי ניצחון ערבי הנו בהישגיד בעתיד, אם יופקו הלקחים המתאימים.¹⁶ הישענות ישראל, למשל, על ההרתעה כתפיסה מרכזית בתורת הביטחון הלאומי שלה, נחשבה אחרי 1973 כתפיסה בלתי-מבוססת, ומצרים ראתה את עצמה כמנוצחת במלחמת 1973.¹⁷ הצבא העיראקי, שחיל המשלוח שלו ספג אבדות כבדות ברמת-הגולן במפגש עם השריון הישראלי במלחמת יום הכיפורים, לא נרתע מלתכנן את השתתפותו במלחמה נוספת נגד ישראל.¹⁸ גם הביצועים של הצבא הסורי בלבנון בשנת 1982 נתפסו במסד הביטחוני הסורי כמבטיחים למדי.¹⁹ נוסף לכך, אחרי 1973 אין לצפות עוד לניצחונות, כמו בשנת 1956 ובשנת 1967, שאופיינו בהשמדה מהירה של

צבאות ערב ובאבדות מועטות לישראל. שני הצדדים מעריכים, כי עימות צבאי בקנה-מידה נרחב בשדה הקרב אחרי 1973 יהיה יקר ביותר בחומר ובנפש, גם אם יסתיים בסופו של דבר בניצחון ישראלי. גם התבוסה העיראקית בשנת 1991 אינה מצביעה בהכרח על יכולת ישראל לזכות בניצחון קל על יריביה הערביים. העימותים הצבאיים בעבר מצביעים בבירור, כי שעון החול הפוליטי מופעל עם פרוץ מעשי איבה, וכי על ישראל להשיג את יעדיה לפני שיתערב גורם מחוץ לאזור. הפסקת-אש נכפית בדרך כלל במושגים של שבועות, ולא של חודשים, בייחוד כאשר הערבים מפסידים במלחמה. גם אי-אפשר לפרש את הניצחון האמריקני בשנת 1991 קודם כל כניצחון של טכנולוגיה עדיפה, העשוי לבשר טובות לצה"ל, בעל היתרון הטכנולוגי הברור על צבאות ערב. מחקרי הפנטגון במלחמת המפרץ מלמדים, למשל, כי היתה הגזמה בהשפעה של כלי-נשק "חכמים", וכי הירידה בכוח המבצעי של הצבא העיראקי היתה תוצאה של כמות אדירות של פצצות קונונציונליות ("פצצות ברזל"), שהוטלו על עמדותיו. ואכן, הניצחון האמריקני היה ביסודו תוצאה של אסטרטגיה פוליטית-צבאית לקויה של העיראקים, יותר מאשר תוצאה של אי-שוויון טכנולוגי.²⁰

2. אחרי 1973 התברר, כי ההצלחות הצבאיות של ישראל אינן מיתרגמות על נקלה להישגים פוליטיים. גם אילו היתה ישראל יכולה להשיג ניצחון מכריע, לא היתה לכך שייכות להתפתחויות הדיפלומטיות, שיבואו בעקבותיו. עובדה זו בלטה במלוא עוצמתה בשנת 1973, בכל הנוגע למצרים: בעקבות **תבוסה צבאית מצרית** באו **נסיגות ישראליות**. לאחר מעשה, אפשר לומר, כי ההסכמים שהושגו בשנים 1974-1975, היו תחילת תהליך, שהביא להסכם השלום, אולם הוויתורים הטריטוריאליים נתפסו אז בעיני כל כוויתורים בלחץ אמריקני. בדומה לכך, גם בשנת 1982 לא היה לעדיפות הצבאית משקל פוליטי מקביל. כל ניסיונות ישראל לשקם את ההגמוניה הנוצרית בלבנון, לצמצם את השפעת סוריה בלבנון, ולאלץ את לבנון לחתום אתה על חוזה שלום, נכשלו.²¹

אחרי 1973 הבינו הערבים, כי הפסד במלחמה אין פירושו, בהכרח, אסון פוליטי. העוצמה הערבית אינה חזקה דייה כדי להביס את ישראל צבאית, אבל אפשר להפעילה כדי לשנות את הסטטוס קוו, וכדי ליצור אווירה פוליטית נוחה יותר לקידום האינטרסים הפוליטיים והצבאיים של הערבים.²²

3. כפי שכבר צוין, הרתעה מבוססת על יכולת המרתיע להעניש קשות את המתגרה בו. דומה, כי למדינות ערב כושר ספיגה עצום של עונש כזה, ורגישותן למחיר התבוסה נמוכה מכפי המצופה. השמדת כוחות צבא בעקבות מהלומת חיסול ישראלית אינה אלא נסיגה זמנית. מדינות ערב הפגינו בעבר יכולת מרשימה של התאוששות; הן שיקמו את מכונות המלחמה שלהן תוך זמן קצר למדי, בסיוע ברית-המועצות ומדינות הנפט הערביות העשירות. מצרים עשתה כן אחרי 1967, וסוריה אחרי 1967, אחרי 1973 ואחרי 1982. שיקום צבאות ערב היה כרוך, למעשה,

לא רק בגידול כמותי, אלא גם בשיפור איכותי. עלה בידי הערבים ללמוד משגיאותיהם, ולתכנן מבצעים, שהתחשבו בנקודות תורפתם.

מדינות ערב, כמדינות אחרות, הפגינו נכונות רבה לשאת בעלויות כבדות על מנת להשיג יעדים, הנתפסים בעיניהן כחשובים מאוד. לפיכך, אין זה ברור, האם יש השפעה רבה לאיומים של ישראל "נגד ערך", שנעשו ברורים יותר אחרי 1973, ובייחוד כאשר סף הסובלנות של המשטרים האוטוריטריים הערביים, או של העלויות הפונדמנטליסטיות, המתחרות על השלטון, נמוך למדי.²³ 4. במאגרי הנשק הערביים הופיעו טילים בליסטיים ארוכי טווח, ולהם גם ראשי נפץ כימיים. טילים סיניים M-9, שנמכרו לסוריה, וטווחם מגיע ל-600 ק"מ, מסוגלים לפגוע בכל מטרה בישראל. לטילים סקאד C מצפון קוריאה, שנמכרו, כפי שנמסר, לדמשק, טווח דומה, בעוד שה"שגיאה המעגלית המסתברת" (CEP) של טילים SS-21 סובייטיים, שטווחם 80-100 ק"מ, היא 200-300 מטר.

פגיעות העורף אינה תופעה חדשה. במאי 1967 הכינו שלטונות ישראל עשרים אלפי קברים עבור הנפגעים, הצפויים מקרב האוכלוסייה האזרחית. אחרי ככלות הכל, מטוס יכול לשאת מטען גדול הרבה יותר מטיל סקאד. באוקטובר 1973 נפגעה מגדל העמק מטיל קרקע-קרקע פרוג סורי, ומטוס מצרי ירה טיל קלט לעבר תל-אביב. בכל אופן, עשרים שנות השליטה של ישראל בהסלמה,²⁴ ככל שהדברים נוגעים לפגיעות במטרות אזרחיות, באו לקצן באמצע שנות השמונים, כשהופיעו בזירה טילים, המסוגלים לפגוע במרכזי האוכלוסייה של ישראל.

הטילים העיראקיים, שנורו לעבר ישראל, מפגינים בבירור את התכליתיות של מתקפות טילים מוגבלות. האבדות היו קטנות, אולם הנזק לרכוש היה ניכר, והמדינה היתה משותקת, למעשה, כחודש ימים; הנזקים הכלכליים והפסיכולוגיים היו רבים מאוד.

דומה, כי בידי ישראל יש עדיין יכולת גדולה יותר מאשר בידי יריבותיה להעניש אותן "נגד ערך", אולם יכולתם הגדלה לנקוט צעדים כאלה מאפשרת לערבים, למעשה, חופש פעולה נרחב יותר, מפני שישראל עלולה להסס מלהסלים את המצב. יש להניח, כי מאזן האימה – מושג מפוקפק כשלעצמו במזרח התיכון – מנטרל את האיומים בפלישה רחבת-היקף לישראל. אך לאיומי ישראל לנקוט במעשי תגמול נרחבים יש ערך הרתעתי מועט בלבד במקרה של התקפות ברמות אלימות נמוכות יותר.

5. סוף שנות השמונים התאפיינו בצמצום בהוצאות הביטחון כמעט בכל מדינות האזור. בארבע השנים כגון הוצאות לביטחון, הוצאות לביטחון לנפש, השיעור מתוך כלל ההוצאות של הממשלה והשיעור מתוך התוצר הלאומי הגולמי (ת"ג, GNP), שהופנה לביטחון.²⁵ בתקופה זו הקטינה מצרים את הוצאותיה לביטחון ב-28 אחוזים, ההוצאה לנפש קטנה ב-39.3 אחוזים, שיעור ההוצאות לביטחון מתוך כלל ההוצאות של הממשלה ירד מ-14.6

אחוזים ל-14 אחוזים, וחלקן של ההוצאות לביטחון מתוך הת"ג ירד משמונה אחוזים וחצי לשמונה אחוזים (בשנת 1987). סוריה הקטינה את הוצאותיה לביטחון בתקופה זו ב-56.5 אחוזים, ואילו ההוצאה לנפש ירדה ב-60.7 אחוזים. שיעור ההוצאות לביטחון מתוך כלל הוצאות הממשלה עלה מ-31.8 אחוזים ל-34.9 אחוזים (בגלל הגידול העצום

בולטת יותר עקב הבעיות, שבהן נתקל צה"ל בלבנון מאז 1982. גורמים מסוימים בממשלת "הליכוד", למשל, וכל מפלגת "העבודה", שהיתה אז באופוזיציה, התנגדו להפצצת הכור הגרעיני העיראקי.²⁸ הוויכוח של התפיסה של "מלחמת ברירה", בעקבות הפלישה ללבנון בשנת 1982, מלמד, כי חלקים נרחבים בעלית הפוליטית הנוכחית של ישראל נמנעים מלתמוך במכות־מנע ובמהלומות מקדימות.²⁹ במצעי מפלגת "העבודה" מאז 1984 נכלל סעיף בדבר הצורך בדבר הסכמה כללית להפעלת צה"ל, ואין ספק, הדברים מלמדים על רתיעה גוברת מפני שימוש בכוח.³⁰ יצחק רבין ומרדכי גור (שניהם רמטכ"לים לשעבר וחברי־כנסת מטעם "העבודה"), מעדיפים לאיים בהרס גדול יותר במקרה של התקפה ערבית בנשק כימי, ולא להציע מכות־מנע.³¹ זו תופעה טיפוסית לחשיבה האסטרטגית בישראל אחרי 1973. להוציא את כהונת אריאל שרון כשר ביטחון (1981-1982), נמנעה ישראל מלהבליט את מכות־המנע, ולמעשה חיזקה את התצורה ההגנתית שלה.³²

ההתקוממות של הפלשתינאים, האינתיפדה, שפרצה בשנת 1987, טרם דוכאה. צה"ל החליט על אסטרטגיה של התשה, ולא על אסטרטגיה של חיסול.³³ מדיניות זו התפרשה בימין הישראלי כהיסוסים של ממשלת האחדות הלאומית להפעיל כוח במינון גדול. ייתכן, כי גם הערבים נוטים לקבל פירוש כזה. אבל גם הממשלה הימנית, שהוקמה בשנת 1990, לא שינתה את המדיניות ביחס לאינתיפדה, ונמנעה משימוש בכוח גם במקרים אחרים, כמו בתגובה לתקיפות הטיילים העיראקיים בשנת 1991 ובתגובה להתעלמות סוריה מ"הקווים האדומים" של ישראל בלבנון, ובייחוד במקרה של הפעלת חיל האוויר

בהוצאות לצרכים אזרחיים), ושיעור התל"ג, שהופנה לביטחון, ירד מ־16.4 אחוזים ל־12.4 אחוזים (1987). גם ערב הסעודית הקטינה בתקופה זו את הוצאותיה לביטחון ב־22.5 אחוזים ואת ההוצאה לנפש — ב־45.4 אחוזים; השיעור מתוך כלל הוצאות הממשלה קטן מ־30.1 אחוזים ל־18.2 אחוזים, והשיעור מתוך התל"ג גדל — מ־12.2 אחוזים ל־14.8 אחוזים (1987).

מגמה זו, לצמצום הוצאות הביטחון, התאזנה בשנים 1989-1990, והתהפכה בעקבות פלישת עיראק לכוויית באוגוסט 1990. אירועי מלחמת המפרץ האיצו את מרוץ החימוש באזור.³⁴ מובן מאליו, כי ישראל מתקשה לעמוד במרוץ חימוש, ולשמור על יחסי כוחות כמוותניים סבירים: ישראל מתמודדת (ומנקודת־ראותה — למזלה הטוב), עם גל עלייה גדול, המצריך השקעות כבדות. הצורך לקלוט את העולים מקטין עוד יותר את יכולתה של ישראל להפנות משאבים כספיים להגדלת צה"ל. בטווח הארוך תהיה לתוספת לאוכלוסייה היהודית משמעות חיובית, מפני שהיא מגדילה את התל"ג, מספקת כוח־אדם נוסף לצה"ל, ולמעשה מקטינה את הנטל הביטחוני תוך הגדלת היקף הצבא. מכל מקום, בטווח הקצר עומד צה"ל בפני תקופה של הידוק חגורה מבחינה כספית, ויש לכך השפעה שלילית על המאזן הצבאי בין ישראל ליריבותיה. 6. כדי לקיים את כושר ההרתעה חשוב מאוד לשמור על מוניטין של שימוש בכוח, כפי שמאיימים. ההרתעה אמורה לפעול את פעולתה כאשר אין ספק, כי המרתיע יפעיל כוח כאשר קוראים עליו תיגר.³⁵ במקרה של ישראל מסתמנת מגמה מובהקת של התגברות ההיסוסים בקרב המנהיגות ובציבור מפני שימוש בכוח נגד הערבים. מגמה זו החלה להסתמן אחרי מלחמת יום הכיפורים, אך נעשתה

* כיום ראש הממשלה ושר הביטחון וסגן שר הביטחון — בהתאם. המאמר נכתב לפני הבחירות בינוי 1992 — המערכת.

הסורי נגד משטרו של גנרל עאון, באוקטובר 1990. צמצום ההדגשים על הפעלת כוח צבאי ברמת העלית הפוליטית נובע בחלקו מתפיסה חדשה של טיב העוצמה הלאומית. שמעון פרס טען, למשל, כי קדמה כלכלית וקדמה טכנולוגית הן מרכיבים חשובים של העוצמה הלאומית, יותר מאשר תעוזה צבאית.³⁴ תופעה חדשה היא גם תשומת-הלב הרבה יותר, שמקדישים מנהיגיה הפוליטיים של ישראל להיבטים השליליים של ניהול מלחמה ולשימוש ישראלי בכוח.³⁵ קיצורו של דבר, הערבים יכולים להגיע למסקנה, כי נכונות ישראל להשתמש בכוח פוחתת, והם עלולים לפקפק בנחישות החלטתה לממש את איומיה. ההחלטה הנחושה של ישראל להילחם בפולשים, או להגיב על מלחמת התשה באותו מטבע, ברורה מדי, אך פחות ברורה האם ישראל תחליט להנחית מכה מקדימה, או להילחם, על מנת לכבוש שטחים שאבדו, או להסלים את צעדיה כדי להעניש תוקף, במקרה של מלחמה מוגבלת.

הרתעה ותהליך השלום

המגמה החדשה, המזדקרת לעין, להימנע מן השימוש בכוח, שואבת חיזוק מן השאיפה להקרין תדמית מתונה, הדרושה כדי לעודד את היסודות בעולם הערבי, המעוניינים למצוא דרך של קיום בשלום עם ישראל. ישראל נקטה אסטרטגיה של הרגעה, כדי לאותת, כי השימוש באמצעים דיפלומטיים עשוי להיות פורה יותר מהשימוש בכוח.³⁶ ואכן, אנו עדים לתהליך היסטורי בעולם הערבי, של השלמה בחריקת-שיניים עם קיום ישראל כעובדה מוגמרת, אם כי מוקדם מיד להסיק שזו מגמה בלתי-הפיכה. אין ספק, תהליך השלום שיפר את ביטחונה של ישראל, מפני שהקטין במידה ניכרת את

האיום הצבאי הנשקף ממצרים, הגדולה שבמדינות ערב. אולם, הגדלת מספר המדינות הערביות, שיחתמו על חוזה שלום עם ישראל, הוא תהליך בעייתי בכל הנוגע להרתעה. למעשה, קיימים מתחים וסתירות פנימיים בין תצורה הרתעתית ובין מדיניות פייסנית, שנועדה להפיג מתחים, ולהגיע בסופו של דבר לשלום עם שכנותיה של ישראל.³⁷ למען הדיוק, ישראל חזקה היא תנאי-בלייבור בתהליך ההשלמה של הערבים עם קיומה של ישראל כעובדה, שאין עליה עוררין, אבל התעוזה הצבאית של ישראל והשימוש בכוח מפעם לפעם עלולים לעורר בעולם הערבי את החרדות המסורתיות מפני המיליטריזם הישראלי ומפני שאיפות ההתפשטות של ישראל. אלא שאיפוק, שנועד להניח את דעת הערבים בדבר התמתנות ישראל, עלול להתפרש על ידם כחולשה, או כחוסר החלטיות. זאת ועוד: קבלת התביעות הטריטוריאליזם של הסורים, למשל, עלולה לצמצם עוד יותר את שולי הביטחון של ישראל.

בנוסף, יכולת ישראל להעניש צבאית את מפריי הסטטוס קוו על מנת לשפר את כושר הרתעתה, נפגעה בתהליך השלום. לאחר ששילמה ביוקר רב – במטבע של שטחים תמורת הסכם השלום עם מצרים – חייבת אפילו ממשלת "הליכוד" (הנחשבת בדרך כלל נציגית יותר מאשר ממשלה בראשות "העבודה") לשקול את תגובת מצרים לכל שימוש ישראלי בכוח. ואמנם, שיקולים כאלה ריסנו את תגובת ישראל נגד הפלשתניאים עם פרוץ האינתיפדה. בדומה לכך, הביעו שרים תקווה, כי האיפוק, שנהגה ישראל ב"סופת מדבר", יעודד את ערב הסעודית ואת נסיכויות הנפט להצטרף לתהליך השלום. שיקולים כאלה רווחים יותר ב"עבודה" ובחוגים יוניים מחוץ לה, הטוענים, כי השימוש בכוח הרסני, ככל שהמדובר בניסיונות ישראל להפיג את המתחים באזור,

ולהשיג התקדמות בתהליך השלום. אנשי "העבודה" מתחו ביקורת על מלחמת לבנון בהקשר הזה. עזר ויצמן התנגד להפצצת הכור הגרעיני בעיראק (יוני 1981) ולהפצצת מפקדת אש"ף בתוניס (אוקטובר 1985) מפני שהדבר עלול היה לפגוע ביחסים עם מצרים. עזר ויצמן טען בשנת 1985, כי מעשה כזה יפגע בניסיונות לשלב את ירדן בצורה פעילה יותר בתהליך המדיני.

הסתירה בין חיזוק כושר ההרתעה לבין התפייסות, בהקשר הערבי-ישראלי, בולטת עוד יותר על רקע המתכונת הרבי-צדדית והרב-פנית של מערכת היחסים, שהתפתחה בעשרים השנים האחרונות. ישראל חתומה על הסכם שלום עם מצרים, ומקיימת שלום דה-פקטו עם ירדן; שולטת בכשני מיליון ערבים, המתגוררים בשטחים המוחזקים בידיה, ומסרבים להשלים עם הנוכחות הישראלית, מחויבת להסכם הפרדת כוחות עם סוריה ברמת-הגולן, הנשמר בקפדנות; מקיימת רצועת ביטחון בדרום לבנון, ולטענת פרסומים בחו"ל, מפעם לפעם מנהלת דרשיח ידידותי, או עויני, עם גופים ערביים מרוחקים יותר, כמו עיראק וכמו מרוקו. העולם הערבי, להוציא את מצרים, נמצא רשמית במצב מלחמה עם ישראל. שימוש ישראלי בכוח קשור אפוא כיום במתכונת מורכבת של שיקולי עלות/תועלת יותר מאשר בתקופה שבה שררה אחדות-דעים בקשר לצורך לחולל "השמדת מדינה" (politicide) – השמדת ישראל.

חרף המתחים והסתירות הפנימיים בין הרגעה לבין הרתעה, דומה, כי תהליך השלום במזרח התיכון מחייב את מדינת ישראל להקדיש את שני היסודות האלה גם יחד. רק לישראל, הנתפסת חזקה, אך לא מאיימת, יש סיכוי להיות גוף מקובל באזור.

סיכום

נראה, כי כמה התפתחויות בין-לאומיות וכמה התפתחויות אזוריות מוליכות למסקנה, המתקבלת על הדעת, כי נפגמה יכולת ישראל להרתיע, ובמיוחד מפני מלחמות מוגבלות. התפיסה, כי פחת ערכה של ישראל כבעלת-ברית של ארצות-הברית; התפיסות של הערבים בקשר ליכולת ישראל לנהל מלחמה ובקשר לתועלתה הפוליטית; מרוץ החימוש המחודש באזור; היכולת הגוברת של הערבים לפגוע במרכזים של אוכלוסייה אזרחית בישראל; האילוצים על חופש הפעולה של ישראל, כתוצאה מתהליך השלום ומשאיפתה לשמור על יחסים טובים עם ארצות-הברית – כל אלה מעידים, כי פחתה אמינות ההדגש המסורתי של ישראל על הרתעה. תפיסה כזו עלולה לפתות את הערבים, ובייחוד גורמים, המתנגדים לתהליך השלום, לנקוט פעולה צבאית.

הצורך בבחינה מחודשת הוא צורך ברור, אך המגמה של המדיניות החדשה ותוכנה בעייתיים יותר. אפשר להעלות טיעונים בשני כיוונים מנוגדים: השלמה מול עימות. השינויים בזירה העולמית וההבטחות לשלום מצריכים גישה פייסנית יותר, תוך דגשים פחותים על השימוש בכוח, אולם השחיקה, לכאורה, בכושר ההרתעה

של ישראל מצביעה על צורך במדיניות עימותית יותר, המדגישה איומים ושימוש בכוח, הלכה למעשה.

כיוון שבמזרח התיכון הפעלת כוח צבאי היא אמצעי מקובל למדיניות, והפעלתו מעוררת אפילו תמיכה עממית ראויה לציון, לא יהיה נבון לנטוש את ההרתעה. אך גם חיזוק ההרתעה בעייתי, מנקודת הראות של חתירת ישראל להשלמה עם קיומה באזור. מקבלי ההחלטות בישראל חייבים להכיר במתחים ובסתירות הפנימיים האלה. נראה, כי הצורך להטיל מורא ולהתחבב גם יחד מחייב לנקוט מדיניות של ד"ר ג'קיל ושל מר הייד.³⁸ זו מדיניות רצופת סתירות, ואפשר, כי לא תתפרש כהלכה. אולם, ייתכן, כי מדינות קטנות וערוכות לקרב אינן יכולות ליהנות ממותרות של נקיטת מדיניות לכידה ועקיבה למהדרין.

חיזוק ההרתעה מחייב להפגין יכולת לגבות מחיר כבד, ולשמור על מוניטין של שימוש בכוח. משום כך על ישראל להחזיק כוח גדול, שפניו למתקפה, המסוגל להביס קואליציה ערבית. אולם, מדיניות כזו לא תשיג את התדמית המתונה, שישיראל מבקשת להקדיש. על מנת להקדיש תדמית כזו, יש צורך לאמץ תצורה הגנתית מובהקת, נושא בעייתי כשלעצמו, מפני שהוא חותר בבירור תחת כושר ההרתעה. גם לו הצליח צה"ל למנוע הבעקה ערבית ביבשה, אין הוא יכול למנוע מן הערבים להקיז דם מישראל. למעשה, אין כל אפשרות לארגן מערך הגנתי, שלא תהיה בו שום התגרות.³⁹ יכולת הגנתית ויכולת התקפית גם יחד מקטינות את הצורך להנחית מכת-מנע, צעד בעייתי מבחינה פוליטית, אך עם זאת מאפשרת להטיל על התוקפן עונש כבד.

כיוון שהשימוש במכות-מנע ובכוח רב בעייתי מבחינה פוליטית, ואינו מבטיח לישראל הכרעה, הפגנות הכוח המבטיחות יותר הן מהלומות על מטרות פוליטיות מובהקות, תוך הפעלת כוח מוגבל. ואכן, על ישראל להיות בררנית יותר, ולפגוע בערכים, שהערבים מייחסים להם את החשיבות הרבה ביותר, כגון יציבות משטריהם, או חיי העלית הפוליטית ובני משפחותיה. צעדים מסוימים בתצורה של "מדינה מטורפת" יכולים להיות יעילים למדי לשמירה על המוניטין הדרושים.⁴⁰

מובן, כי תצורה, שנועדה אך ורק לחזק הרתעה, לא תשכנע את שכנותיה של ישראל בכוונותיה הטובות. כפי שכבר ציינו, ניתן להשלים ולחזק את ההרתעה, לא בלא בעיות, בצעדים פייסניים מפעם לפעם. ישראל חייבת, מסיבות מובנות, לנקוט מדיניות של הפגת מתחים באזור. עמדה, המשדרת שאיפה בתוס-לב להגיע להסכם עם השכנות הערביות, תסייע למאמצים האלה, אם כי היא עלולה להוליד לחץ לוותרים מסוכנים, העלולים לצמצם עוד את שולי הביטחון.

מדיניות כזו להפגת מתחים באזור עולה בקנה אחד עם שאיפת ישראל, שלא יסור חנה בעיני ואשינגטון. ואכן, אחד המרכיבים החיוניים בכושר ההרתעה של ישראל הוא שמירה על יחסים טובים עם ארצות-הברית. בהתחשב בחילוקי-הדעות בין ואשינגטון לירושלים בקשר

לתהליך השלום, ובמיוחד בקשר לגבולות העתידיים של ישראל, אין זו משימה קלה כלל ועיקר. ישראל צריכה מידה רבה של גמישות ושל יצירתיות כדי למנוע מארצות-הברית מלהתרחק ממנה. התדרדרות ביחסים בין שתי המדינות עלולה להניע את הסורים להפר את הסכמי ההפדרה שלהם עם ישראל, ואולי אף לגרור תוקפנות ערבית. כפי שכבר ציינו, בנסיבות מסוימות עלולה אפילו ואשינגטון לקדם בברכה הקת'דם מוגבלת מישראל.

הסביבה האסטרטגית החדשה מציגה בפני ההנהגה הישראלית דילמה קשה. נמתין ונראה, האם תנווט את דרכה בתבונה.

הערות

1. ראו, בין השאר, את הגיליון המיוחד, שהוקדש ל"וויכוח ההגיוני על הרתעה: סימפוזיון", *World Politics*, ינואר 1989; Frank C. Zagara, "Rationality and Deterrence," *World Politics* 42 (January 1990), pp. 238-60; Richard Ned Lebow and Janice Gross Stein, "Deterrence: The Elusive Dependent Variable," *World Politics* (April 1990), pp. 336-69; and Paul Huth and Bruce M. Russett, "Testing Deterrence Theory: Rigor Makes a Difference," *World Politics* 42 (July 1990), pp. 441-65; Barry Buzan, העוסקת בהרתעה, ראו: Introduction to Strategic Studies (London: Macmillan, 1989), Part 3.
2. לטיעון, הממעיט בחשיבות של ההבדלים בין שני פניו של הוויכוח, ראו: George Downs, "The Rational Deterrence Debate," *World Politics* (January 1989), pp. 225-37.
3. לניסוח, שהושמע לא מכבר, ראו: יצחק רבין, "החשיבה האסטרטגית בישראל אחרי סופת מדבר", בתוך **עיונים בתפיסת הביטחון בישראל** (רמת-גן: מרכז בראילן ללימודים אסטרטגיים, אוגוסט 1991). לעבודות, המנתחות את כושר ההרתעה של ישראל, ראו: יואב בן-חורין וברי בוזן, *Israel's Strategic Doctrine R-2845-AN* Santa Monica; Rand Corp. September 1981; Shai Feldman, *Israeli Nuclear Deterrence: A Strategy for the 1990's* (New York: Columbia University Press, 1982); Efraim Inbar, "Israeli Strategic Thinking After 1973," *Journal of Strategic Studies* 6 (June 1983), pp. 35-69; John J. Mearsheimer, *Conventional Deterrence* (Ithaca: Cornell University Press, 1983), pp. 134-6; Jonathan Shimshoni, *Israel and Conventional Deterrence: Border Warfare from 1953 to 1970* (Ithaca: Cornell University Press, 1988); Avner Yaniv, *Deterrence Without the Bomb* (Lexington: Lexington Books, 1987).
4. כיבוש השטחים לא היה אחת ממטרות המלחמה בשנת 1967, אלא תוצאה מניסיון ישראל לרסן את התוקפנות, ולהשיב את ההרתעה על כנה.
5. להבחנה בין הרתעה על-ידי מניעה לבין הרתעה על-ידי הענושה, ראו: Glenn H. Snyder, *Deterrence and Defense* (Princeton: Princeton University Press, 1960); (לסקירה של השימוש הישראלי בכוח, ראו: סטיוארט כהן ואפרים ענבר, "מערכת לסיווג השימוש, שעושה ישראל בכוחה הצבאי" (התפרסם באנגלית בכתב-העת *Comparative Strategy*, אפריל 1991, עמ' 121-138, ובעברית: נתיב 5, 1991, עמ' 44-38).

(סוף בעמ' 56)

כּוֹשֶׁר הַהֲרַתָּה שֶׁל יִשְׂרָאֵל (וְהַשָּׂדֶה הַזֶּה עֵמָּה 19)

22. Shimon Shamir, "Arab Military Lessons from the October War", in Louis Williams, ed., **Military Aspects of the Israeli-Arab Conflict** (Tel-Aviv: University Publishing Projects, 1975), p. 175; Bernard Lewis, "Settling the Arab-Israeli Conflict," **Commentary** 63 (June 1977), p. 53.
23. בְּדוֹר, שָׁם.
24. Herman Kahn, **On Escalation: The Art and Science of Military Metaphors and Scenarios** (Baltimore: Penguin Books, 1990), p. 290.
25. "Comparisons of Defense Expenditures and Military Manpower 1985-1988," **The Military Balance 1989-1990** (London: IISS, 1990), p. 209.
26. Geoffrey Kamp, **The Control of the Middle East Arms Race** (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1991).
27. לְדִין בְּבִסּוֹס מוֹנִיטִין, רָאוּ: תּוֹמַס שְׁלִינֶה, חִימוֹשׁ וְהַשְׁפָּעָה, (תִּלְ-אֲבִיב: מַעְרָכּוֹת, 1981), עֵמָּה 53-59.
28. רָאוּ: שְׁלֵמָה נֶקְדִּימוֹן, תְּמוּז בִּלְהוּבּוֹת (תִּלְ-אֲבִיב: עֵידִינִים, 1986).
29. Efraim Inbar, "The 'No Choice War' Debate in Israel," **Journal of Strategic Studies** 12 (March 1989), pp. 22-37.
30. Efraim Inbar, **War and Peace in Israeli Politics: Labor Party Positions on National Security**, Studies in International Politics, The Leonard Davis Institute for International Relations (Boulder: Lynne Rienner, 1991), p. 125.
31. Inbar, **War and Peace on Israeli Politics**, p. 132.
32. Inbar, "Israeli Strategic Thinking After 1973."
33. Efraim Inbar, "Israel's Small War: Its Military Reaction to the Intifada," **Armed Forces and Society** 18 (Fall 1991), pp. 29-51.
34. Inbar, **War and Peace in Israeli Politics**, p. 125.
35. Efraim Inbar, "Attitudes toward War in the Israeli Political Elite," **Middle East Journal** 44 (Summer 1990), pp. 431-45.
36. Janice Gross Stein, רָאוּ: "Reassurance in International Conflict Management," **Political Science Quarterly** 106 (Fall 1991), pp. 431-51.
37. לְטִיעוֹן הַכִּלְלִי, שֶׁהֲרַתָּה עוֹלָה לְהוֹלִיד פְּחָדִים וְלִגְרוֹם לְהַסְלֵמָה, רָאוּ: Alexander George and Richard Smoke, **Deterrence in American Foreign Policy** (New York: Columbia University Press, 1974; Robert Jervis, **Perception and Misperception in International Relations** (Princeton: Princeton University Press, 1960), ch. 3; Ned Lebow, "The Deterrence Deadlock," **Political Psychology** 4, No. 2, (1983).
38. תְּפִיסָה זוֹ גִּבֵּשׁ פֶּרוֹם יַחְזָק לְדוֹר. רָאוּ אֶסְטֵרִיטִיבִי לְיִשְׂרָאֵל (יְרוּשָׁלַיִם: אֶקְדָּמוֹן, 1989), ע' 131.
39. Gideon Y. Akavia, "Defensive Defense and the Nature of Armed Conflict," **Journal of Strategic Studies** 14 (March 1991), pp. 27-48.
40. לְבִירוֹר שְׂאֵלוֹת שֶׁל מְדִינּוֹת לֹא־קוֹוֹנְצִיּוֹנָלִית, רָאוּ: יַחְזָקָל דִּרֹר, **Crazy States** (Lexington: Heath, 1973).
6. יִיבִי, שָׁם, עֵמָּה 56.
7. לְמוֹרָכּוֹת הַהֲרַתָּה הַקּוֹוֹנְצִיּוֹנָלִית, רָאוּ סִינִידֶר, שָׁם, עֵמָּה 44-45; Alexandar George, **Presidential Decisionmaking in Foreign Policy** (Boulder: Westview, 1980), pp. 249-50.
8. A.F.K. Organski, **The \$36 Billion Bargain: Strategy and Politics in US Assistance to Israel** (New York: Columbia University Press, 1990).
9. יַחְזָק רִבִּין, פֶּנֶס שִׁירוֹת (תִּלְ-אֲבִיב: מַעְרִיב, 1978), עֵמָּה 253-254.
10. גְּבִירָאֵל בְּדוֹר, "הַהִיגִיוֹן הָעִרְבִי וְהַהֲרַתָּה", כְּתִיבִיד שֶׁלָּא פּוֹרֶס, מֵאִי 1991.
11. לְנִיתוֹחַ מְפּוֹכָה שֶׁל הַרְתָּעָה מוֹרָכּוֹת בְּמוֹרָחַ הַתִּיכּוֹן, רָאוּ: Janice Gross Stein, "Extended Deterrence in the Middle East: American Strategy Reconsidered," **World Politics** 39 (April 1987), pp. 326-52.
12. בְּסִפּוֹרֹת שֶׁל בְּעֻלּוֹת־הִבְרִית קְרוֹי הַמַּעֲשֶׂה "Contrabendo", דִּהִינּוֹ: הַסֵּכֶם, שְׁנוּעַד לְהַגְבִּיל אֶת חוֹפֶשׁ הַפְּעוּלָה שֶׁל בְּעֻלּוֹת־הִבְרִית יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר לְשֹׁפֵר אֶת בִּטְחוֹנוֹ. רָאוּ אֶת מֵאֲמָרוֹ שֶׁל פּוֹל שְׂרֹדֶר, "Alliances", in Klaus E. Knorr, ed., **Historical Dimensions of National Security Problems** (Lawrence: University of Kansas Press, 1976), pp. 227-62.
13. לְחִשְׁבּוֹת שֶׁל גּוֹרָמִים מְבִנִּים בְּבִידוֹד שֶׁל מְדִינּוֹת, וְלְהַשְׁלָכוֹת הָאֶסְטֵרִטִיבִי מְבִידוֹד יִשְׂרָאֵל, רָאוּ: אֶפְרַיִם עֵנְבֶר, **Outcast Countries in the World Community**, Monograph Series in World Affairs (Denver: Denver University Press, 1985).
14. חֲנוֹךְ בְּרִטּוֹב, דִּדּוֹ: 48 שָׁנִים וְעוֹד 20 יוֹם (תִּלְ-אֲבִיב: מַעְרִיב, 1981), כֶּרֶךְ שֵׁנִי, עֵמָּה 189-190, 195, 198-99, 209, 212.
15. לְמַלְחָמָה בִּלְבוֹנוֹן, רָאוּ: אֲבִנּוֹ יִיבִי, **Dilemmas of Security, Politics, Strategy, and the Israeli Experience in Lebanon** (New York: Oxford University Press, 1987).
16. לְמַסְקָנָה דּוֹמָה, רָאוּ: יֵאִיר עֶבְרוֹן, **War and Intervention in Lebanon** (London: Croom Helm, 1987), pp. 186-87, 194.
17. מוֹחַד מִיִּצֵּל עֶבֶד אֲלֻמָּנֶס, "הַהֲרַתָּה הָעִרְבִית וְנִיתוֹחַ הָאֶסְטֵרִטִיבִי שֶׁל יִשְׂרָאֵל" בְּסִפּוֹרֹת שֶׁל עֲמָנוּאֵל סִיּוֹן (עוֹרֵךְ), לְקַחֵי הָעִרְבִים מְלַחְמַת אֻקְטוֹבֶר (תִּלְ-אֲבִיב: עֵם עוֹבֵד, 1974), עֵמָּה 25-27; שְׂמוּאֵל בֶּרֶךְ, מַלְחַמַת יוֹם הַכִּיפּוֹרִים בְּעֵינֵי הָעִרְבִים (תִּלְ-אֲבִיב: מַעְרָכּוֹת, 1986).
18. רָאוּ: אֲבִי קוֹבֶר (עוֹרֵךְ), צֶבָא עִירָאק בְּמַלְחַמַת יוֹם הַכִּיפּוֹרִים (תִּלְ-אֲבִיב: מַעְרָכּוֹת, 1986). זֶה תִּרְגּוֹם שֶׁל סֵפֶר, שְׂפָרֶס צֶבָא עִירָאק, בְּלוֹוִיַת הָעִרּוֹת.
19. רָאוּ: מוֹצֵטָפָא טֵלַס (עוֹרֵךְ), הַפְּלִישָׁה הַיִּשְׂרָאֵלִית לִבְלוֹנוֹן (תִּלְ-אֲבִיב: מַעְרָכּוֹת, 1988). טֵלַס כִּיָּהֵן כְּשֶׁר־הִגְנָה הַסּוֹרִי.
20. Lawrence Freedman and Efraim Karsh, "How Kuwait Was Won: Strategy in the Gulf War," **International Security** 16 (Fall 1991), p. 36.
21. מְפּוֹכָה שֶׁל הַהִיבְטִים הַטֵּכְנֹלוֹגִיִּים וְהָאֶרְגוֹנִיִּים שֶׁל מַלְחַמַת הַטֵּכְנֹלוֹגִיִּים הַמְּפָרֵץ, רָאוּ: גִּי'ן י' רוֹצֵלִין וְכִרִּיס ס' דִּמְצֵק, "מַלְחַמַת הַמְּפָרֵץ - הַשְׁלָכוֹת טֵכְנֹלוֹגִיּוֹת וְאֶרְגוֹנִיּוֹת" מַעְרָכּוֹת 323, עֵמָּה 22-31. לְדִיוּחַ עַל הַמַּחְקֵר שֶׁל הַפְּנִטְגוֹן בְּקֶשֶׁר לְמַלְחַמַת הַמְּפָרֵץ, רָאוּ: וְאִשְׁינְטוֹן פּוֹסֵט, 11 בִּאֶפְרִיל 1992, עֵמָּה A12.
22. רָאוּ יִיבִי, **Dilemmas of Security**, שָׁם, עֵמָּה 88-117; אֶפְרַיִם עֵנְבֶר, "Great Power Mediation: The USA 1983 and the May 1983 Israeli-Lebanese Agreement," **Journal of Peace Research** 28 (February 1991), pp. 71-84.